

Лекція №4,5

Тема 3: Педагогічні основи організації навчання в різновікових групах

Заняття – форма організації навчання. Типи та варіанти організації дітей на заняттях в різновікових групах. Форми організації навчання в різновіковій групі дошкільного навчального закладу. Основні напрями індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу в різновікових групах.

Специфіка занять з рідної мови в різновікових групах, ознайомлення з навколишнім та природа. Методика та форми організації занять з фізичної культури в різновікових групах. Організація та методика проведення музичних занять та розваг в різновікових групах. Організація, методика та планування роботи з зображувальної діяльності в різновікових групах .

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
2. Демченко О. Фізичне виховання в різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2012. № 3. С. 14–17.
3. Дятленко Н. Малокомплектний дошкільний навчальний заклад: різновікові групи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 3. С. 4–8.
4. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.

1. Організація навчання дошкільнят у різновіковій групі

Перед вихователями різновікових груп ставиться надскладне завдання: як навчити одночасно всіх вихованців різновікового колективу, не залишаючи жодного поза увагою, урахувуючи вікові та індивідуальні особливості кожної дитини, як маленької, так і старшої. Організація навчання дітей в умовах різновікової групи – справа нелегка. Навчальний процес у різновікових групах здійснюється з використанням фронтальних, групових та індивідуальних форм організації навчання.

Організація освітнього процесу у ЗДО здійснюється відповідно до вимог БКДО, державних програм розвитку дитини

дошкільного віку, раціональних пропозицій авторських програм, сучасних прогресивних методик.

Результатами освітньої роботи вихователя та всього педагогічного персоналу будуть показники компетентності випускника ЗДО. Згідно з програмою розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2022) такими показниками є:

- уявлення про державу та її символи; елементарні уявлення про історію України, її столицю, місто (село), в якому проживає; володіння навичками основних рухів; інтерес до історії свого краю;
- чіткість і правильність вимови звуків;
- багатий словниковий запас;
- володіння мовленнєвим етикетом;
- розвинена дрібна моторика (володіння олівцем, ручкою, ножицями);
- сформовані уявлення про основні одиниці мовлення (звук, слово, речення);
- вміння лічити в межах 10, робити нескладні усні обчислення, розв'язувати задачі;
- малювання, ліплення, аплікування, використання як традиційних так і нетрадиційних матеріалів і технік зображення предметів;
- розрізнення музичних творів, танці, відтворення в рухах ритмічного малюнка; виразний спів;
- гра на музичних інструментах; здійснення серіації за величиною, довжиною, масою, об'ємом орієнтування у просторі та часі;
- вміння спостерігати, обстежувати, аналізувати, виокремлювати головне і другорядне, порівнювати і запам'ятовувати та інші здатності і вміння дитини старшого дошкільного віку.

У науково-педагогічних джерелах існують окремі методичні рекомендації щодо організації занять у різновіковій групі дошкільної установи. Так, автори здебільшого пропонують два варіанти організації спільних занять: початок заняття одночасно у всіх трьох (чотирьох) підгрупах, а закінчення послідовне (через 15 хвилин – у молодшій, через 20 – у середній тощо); послідовний початок занять (заняття починаються

з однією підгрупою, потім через 5-7 хв. підключається друга підгрупа, потім – третя).

Зокрема, В. Аванесова вважає ефективними три типи організації дітей на заняттях у різновіковій групі: I – усі діти зайняті одним видом діяльності, наприклад математикою; II – комбіновані заняття; III – заняття з однією підгрупою за загальноприйнятою методикою. Такі заняття, на думку фахівця, забезпечують правильне дотримання режиму дня в різновіковій групі, глибоке засвоєння знань і сприяють успішному виконанню виховних завдань.

Коллективна робота, з підгрупою, індивідуальні заняття – такі різні форми роботи можуть мати місце в освітньому процесі різновікової групи, проте їх органічне поєднання є найбільш ефективним способом організації роботи. Так, фронтальні форми роботи забезпечують вплив вихователя на велику кількість малюків.

Фахівці часто називають цю форму взаємодії авторитарною, оскільки можливості контакту з вихованцями обмежені. Також варто взяти до уваги, що у різновіковій групі складно сформулювати навчальне завдання, яке б відповідало рівневі розвитку кожної дитини. Молодші діти, як правило, погано сприймають завдання, коли вони не адресовані конкретно їм. Трапляється, що навіть коли сприймають завдання, то не завжди правильно його розуміють, про що свідчить виконання їх посвоєму. Беручи до уваги фронтальні форми роботи в умовах різновікової групи, варто звернути увагу на те, що належна співпраця за такої взаємодії у вихователя складається лише з найбільш активними і самостійними вихованцями, іншим доводиться або наслідувати дії своїх товаришів, або виконувати завдання по-своєму. Отже, на фронтальних заняттях більш доречним буде вирішення загальних навчальних завдань, натомість конкретні завдання, зокрема повідомлення нового матеріалу, закріплення, уточнення знань, варто вирішувати на заняттях з однією підгрупою.

Найбільш продуктивною, звісно, є вільна самостійна діяльність дітей. Коллективна організація виправдана в тому разі, коли йдеться про створення спільного продукту, підвищення

творчої, мовленнєвої, образотворчої активності, обмін враженнями під час розгляду мистецького твору або аналізу результатів індивідуальної та групової діяльності.

Успішність занять як однієї з основних форм організації навчання дітей залежить від продуманої структури й ефективної організації дітей дошкільного віку. Саме тому вихователь має орієнтуватися у програмах розвитку дитини, знати психологічні особливості дошкільнят усіх вікових груп, уміти правильно добирати та поєднувати різний матеріал, заздалегідь визначати, чим будуть займатися вихованці кожної підгрупи. Також важливо врахувати і той факт, що, байдикуючи, очікуючи вказівок від дорослого, дитина може втратити інтерес і вже з меншими зацікавленістю й ентузіазмом включатиметься у запропоновану дорослим діяльність. Тому робота педагога на одному занятті з різними віковими підгрупами вимагає більш ретельного продумування й особливої організації обстановки у груповій кімнаті, своєчасної підготовки і правильного розміщення дидактичних і наочних засобів.

Зазначений вид діяльності потребує добре освітленої і спокійної частини групової кімнати, меблів, підібраних відповідно до зросту дітей, і раціонально розміщених столів окремо за віковими підгрупами (якщо зміст заняття вимагає роботи дітей за столами). Старші дошкільники займаються довше, тому столи для них треба ставити в ряд уздовж вікон. Перші столи призначені для дітей 5 років, наступні – для шестирічних. У другому ряду розташовуються столи для середніх і молодших дітей. Якщо можна розмістити столи у три ряди, це ще зручніше, адже кожна підгрупа займе один ряд. У групах із двома віковими підгрупами столи розміщують аналогічним чином: ряд до вікна – для старших дітей, що виступає ряд – для молодших. Таке розміщення важливе ще і тому, що створюються умови для більш чіткої організації навчання – по закінченню свого коротшого заняття молодші діти переходять до гри або йдуть одягатися на прогулянку, не заважаючи старшим дітям продовжувати свою діяльність.

Вихователь на своєму столі, на мольбертах (у різновіковій групі бажано мати два мольберти) має заздалегідь підготувати всі демонстраційні посібники (картину, набір іграшок або предметів, муляжі, книгу, відкриту на потрібній сторінці тощо). Незалежно від того, починається заняття з усіма дітьми одночасно чи лише з однією підгрупою, попередньо розкладають усі необхідні роздаткові матеріали і посібники (ті, котрі роздають кожній дитині): інша організація роботи заважатиме дітям під час дидактичного процесу і збільшуватиме тривалість заняття.

Важливо продумати, де і чим будуть зайняті діти, вільні від заняття або включені до нього пізніше. Для цього в іншому кінці групової кімнати на визначеній відстані від столів для занять розташовуються іграшки і посібники для самостійних ігор дітей, столики для книг тощо. Усе це за можливості розміщується так, щоб діти, які займаються більш серйозною діяльністю, зокрема навчальною, не бачили дітей, які граються, тоді дитина, яка грається, не заважатиме тим, хто навчається. У підготовці до занять вихователеві допомагають старші діти і помічник вихователя, яка також наглядає за вільними від занять малятами.

Як зауважує Г. Смольникова, *у групах дітей, які були утворені на основі принципу контрастного комплектування*, зокрема дітей молодшого-середнього-старшого дошкільного віку, розподіл на підгрупи залежить від кількості вихованців одного віку. Якщо їх більше п'яти, то варто об'єднувати в одну підгрупу. Якщо дітей одного віку двоє-четверо, доцільно проводити індивідуальні заняття, і спільні з найближчою віковою підгрупою.

У групах дітей із суміжним комплектуванням (четвертого-п'ятого року; п'ятого-шостого року; шостого-сьомого року життя) доречно буде організовувати заняття за одним розділом програми, але при цьому не забувати про диференціацію навчальних завдань для кожної вікової підгрупи (за основу беручи різні способи виконання завдань). Диференційований підхід дозволяє ефективно побудувати роботу з різними групами з метою реалізації можливості впливу на кожну дитину, розвитку в ній у процесі роботи з колективом індивідуальних здібностей,

особливостей. Тому диференційований підхід у навчанні останнім часом продовжує вивчатися як один із засобів підвищення ефективності формування навчальних знань і всебічного розвитку дітей.

Розглянемо конструювання з теми «Паркан». Для кожної підгрупи вихованців формулюються специфічні навчальні завдання. Зважаючи на особливості віку, 4-річні сприймають завдання через безпосередній показ і пояснення вихователя, діти середнього дошкільного віку потребують наочного прикладу (зразка) такої споруди, дітям старшого дошкільного віку, враховуючи зародження словесно-логічного мислення, достатньо словесної інструкції щодо виконання завдання. Таким чином, якщо у створенні конструкції братимуть участь діти четвертого-п'ятого року, то старшим дітям варто продемонструвати приклад створення або зразок споруди, а молодшим запропонувати зробити подібну.

Діти, які отримали завдання, працюють самостійно, а вихователь долучається до взаємодії з меншими. При цьому варто розмістити дітей півколом, а педагог має перебувати в центрі, щоб у його полі зору були всі діти, зокрема й середньої підгрупи. Під керівництвом вихователя діти молодшого віку вчаться будувати паркан. Якщо в роботі беруть участь діти середнього і старшого дошкільного віку, то спочатку дорослий може запропонувати старшим вихованцям створити конструкцію за визначеними ним умовами, наприклад, побудувати споруду такого розміру, щоб відповідала розміру якоїсь іграшки (ляльки тощо), а з дітьми середнього дошкільного віку розглянути готову споруду на малюнку і запропонувати побудувати подібну (наприклад симетричний паркан).

Коли дітям пропонується одночасна діяльність на занятті за одним розділом програми, але з різним програмовим змістом, тоді може бути спільна тема заняття для дітей усіх вікових підгруп. При цьому варто враховувати можливості дітей і рівень сформованої самостійності членів різновікової групи.

Утім, як зазначають Г. Смольникова, О. Щербакова, Л. Щербань, С. Гончаренко, існують можливі варіанти одночасної діяльності дітей на

занятті за одним розділом програми, проте з різним програмовим змістом (різноманітні). Наприклад:

- *перший варіант* передбачає одночасний початок занять, коли три підгрупи працюють за однією темою з ускладненням завдання для старших дітей, потім вихованцям середньої та старшої підгруп дається самостійне завдання, а малюки молодшої підгрупи виконують завдання з педагогом. На цьому заняття з дітьми молодшої підгрупи закінчується. Вихователь переходить до дітей середньої підгрупи, працює з ними над програмовим завданням, Закінчивши з ними заняття, ще декілька хвилин продовжує працювати з дітьми старшої підгрупи;
- *другий* варіант передбачає одночасний початок заняття, спочатку всі три підгрупи дітей працюють із вихователем за однією темою, але з ускладненням для старших вихованців. Потім малюкам середньої та молодшої підгруп, пропонується самостійна робота, а вихованці старшої підгрупи працюють із вихователем. Коли останні працюють самостійно, педагог декілька хвилин присвячує перевірці виконання самостійного завдання дітьми молодшої підгрупи і відпускає їх гратися. Далі вихователь перевіряє виконання самостійного завдання дітьми середньої підгрупи, після чого відпускає і їх, а сам продовжує роботу з дітьми старшої підгрупи;
- *третій варіант* передбачає, що перший етап заняття аналогічний попередньо розглянутим варіантам. На другому етапі заняття вихователь працює з дітьми молодшої підгрупи, а діти середньої і старшої підгруп займаються самостійно. На третьому етапі заняття вихованці молодшої підгрупи працюють самостійно, вихователь перевіряє їхню роботу та відпускає самостійно гратися. Після цього педагог починає перевіряти самостійну роботу дітей старшої підгрупи і продовжує працювати з ними над вирішенням третього програмового завдання, після чого вони працюють самостійно. Вихователь у цей час перевіряє завдання, які виконували діти середньої підгрупи, а потім відпускає їх гратися. Завершується заняття перевіркою завдання, яке самостійно виконали діти старшої підгрупи;

- *четвертий варіант* передбачає, що на першому етапі заняття вихованці всіх підгруп працюють разом за однією темою з ускладненням для дітей старшої підгрупи. На другому етапі всім їм пропонуються самостійні завдання. Самостійна робота спочатку перевіряється в дітей молодшої підгрупи, а потім старших підгруп;
- *п'ятий варіант* передбачає, що заняття вихователь починає з дітьми старшої підгрупи, через 7–10 хв долучаються вихованці середньої, а ще через 5–7 хв – молодшої підгрупи. На другому етапі заняття дошкільникам старшої підгрупи пропонується самостійна робота на 12–14 хв. Протягом цього часу педагог має встигнути попрацювати з дітьми середньої підгрупи та запропонувати їм самостійну роботу, а потім приділити час найменшим малюкам. Наступний етап – усі три підгрупи працюють за однією темою з ускладненням для старших підгруп;
- *шостий варіант* передбачає проведення заняття, яке відрізняється від попереднього тим, що на останньому етапі вихованцям старшої підгрупи вихователь може дати самостійне завдання, а з дітьми середньої та молодшої підгруп працює за однією темою, після чого вони йдуть займатися іншою справою, наприклад гратися, а педагог перевіряє роботу дітей старшої підгрупи та завершує з ними проведення заняття;
- *сьомим варіантом* передбачено, що заняття можуть проводитися окремо для кожної підгрупи з різним програмовим змістом. За таких умов їх проводять протягом дня, виділяючи на це певний час, або вихователь і музичний керівник, або інструктор з фізичного виховання;
- *восьмим способом організації* може бути заняття, яке має відбуватиметься за Белл-Ланкастерською системою, коли старша дитина пояснює і показує якісь дії молодшій, яка діє не так вправно. При цьому доречними об'єднаннями, на думку фахівців, будуть такі: діти 4-го і 6-го року або 5-го і 7-го.

Вихователь має обирати той варіант організації занять, який якнайкраще допомагатиме вирішувати навчальні завдання, специфічні для окремих вікових підгруп. Саме зазначені вище варіанти дають змогу правильно дозувати навчальне навантаження, запобігають втомі малечі. Щоразу кваліфікований педагог сам має вирішувати, як краще

організувати заняття, адже ніхто краще за нього не знає дошкільнят, їхній характер, індивідуальні особливості.

2. Особливості методики проведення занять

Розглянемо особливості організації і методики проведення занять. Так, заняття з дітьми різних вікових підгруп з одного розділу програми, але з різним програмовим змістом для кожного віку, є основною формою організації навчання в різновікових групах і широко поширені в практиці. Однак не завжди ці заняття відповідають сучасним дидактичним вимогам і дозволяють успішно вирішувати програмові завдання щодо всіх підгруп. Основним недоліком їх проведення є невміння вихователів передбачити і забезпечити протягом усього часу одночасну активність усіх дітей. На багатьох заняттях з ознайомлення з довкіллям, формування математичних уявлень тощо педагоги часто встановлюють своєрідну черговість активних дій різних підгруп: «Зараз мені дадуть відповідь молодші» (впливає ціла серія запитань). У цьому разі дітям середнього і старшого віку – одним менше, іншим більше – доводиться бути пасивними слухачами, вони втомлюються, очікуючи своєї черги, починають пустувати, відволікатися. Та й часу для занять зі старшими залишається мало.

Аналогічна картина спостерігається і на заняттях з образотворчої діяльності, конструювання, які ґрунтуються на діях дітей із предметами і матеріалами. Пояснення завдання завжди починають з молодшої підгрупи, а середні і старші просто сидять і чекають. З усього часу, відведеного для заняття, на старших припадає не більше половини. Тому в одних випадках завдання для них спрощується, пристосовується до часу, що залишився, в іншому, щоб надолужити раніше втрачений час, педагог змушений збільшувати загальну тривалість заняття. Так діяти недоцільно.

Постійне використання почергових вказівок (спочатку молодшим, потім середнім і, нарешті, старшим) негативно впливає на результати діяльності не тільки старших, але й молодших дітей: вихователь під час

пояснення завдання старшим не може спрямовувати малювання чи ліплення менших. Коли ж він закінчує пояснення старшим і може допомогти меншим, ті вже завершують роботу, але, як з'ясується при аналізі, не досягли необхідного результату.

Щоб перебороти зазначені недоліки і підвищити ефективність спільних занять даного типу, варто створити такі умови, за яких ці заняття стають загальними не тільки ззовні (усі діти розповідають по картині, усі малюють, усі конструюють із будівельного матеріалу тощо), але і за своєю дидактичною сутністю, коли педагог одночасно спрямовує навчальну діяльність вихованців різного віку.

Важливою умовою є правильне визначення основної теми і програмового змісту заняття. Це означає, що при розробці плану заняття треба прагнути до того, щоб спільними для всіх підгруп були не тільки розділ програми (ознайомлення з навколишнім світом і розвиток мовлення, малювання, ліплення тощо) і характер діяльності дітей (усі спостерігають за явищами або малюють), але й більш конкретні частини, теми цих розділів і види діяльності дітей.

Так, на загальному занятті (з усією групою, але з різним програмовим змістом) із розвитку мовлення краще передбачити навчання розповіданню або формуванню звукової культури мовлення, ознайомлення з працею дорослих або із засобами зв'язку і пересування. З усією групою можна проводити заняття з розгляду картин і розповіді за ними; читання художніх творів (деяких) і бесіди за ними; розповідання казок; дидактичні ігри з іграшками та предметами; перегляд діафільмів; показ лялькових вистав. Старші дошкільники полюбляють творчі розповіді, словесні дидактичні ігри, етичні бесіди, читання та переказування художніх творів. Навчання грамоти планують із дітьми старшої підгрупи.

Якщо йдеться про заучування віршів, то це заняття можна проводити і разом з усіма дітьми, і з кожною підгрупою окремо. Об'єднання доцільне, якщо дітям молодшої підгрупи треба лише повторити вірші, тоді спочатку вихователь їх повторюватиме з меншими, а потім починатиме заучувати вірш із дітьми старшої підгрупи.

Розглянемо розподіл завдань заняття-розповіді за картиною у різновіковій групі. Спочатку дітям пропонують кілька загадок про основного персонажа. Після розгляду картини розпочинається обговорення. Питання зазвичай вибудовуються таким чином, щоб у бесіді взяли участь діти всіх вікових підгруп, до того ж для молодших дітей готують питання констатувального характеру, вони найлегші, а причинно-наслідкового характеру і складніші за змістом – для дітей середньої та старшої підгруп.

Після бесіди можна прочитати віршик про зміст зображеного на картині. Розповідь за змістом твору складають діти середньої та старшої підгруп. Зауважимо, що розповідь старшого дошкільника буде доречним зразком для дитини меншої. Після розповіді старшої дитини вихователь відпускає дітей молодшої підгрупи, а з дітьми п'ятирічного віку продовжує працювати.

Часто педагогу доводиться поєднувати заняття з розвитку мовлення з іншими розділами програми, у цьому разі найдоцільніше інтегрування буде зі сферою образотворчості за задумом або на задану тему.

Із розвитку мовлення у групах різновікового складу найчастіше проводиться перше заняття або друге зранку. Перші заняття зазвичай проводять з усією групою, після чого менших відпускають гратися. Другим є тоді, коли виникає необхідність провести з дітьми старшої підгрупи складні заняття з розповідання або з навчання грамоти.

На заняттях із малювання бажано мати спільний вид зображення (предметне, сюжетне, декоративне) і конкретну тему (усі малюють будинок або за мотивами казки «Ріпка»). Це пов'язано з тим, що при загальній спрямованості занять за змістом і діяльністю дітей вихователіві легше організувати навчально-виховну роботу і забезпечити одночасну їх активність. Зразки конспектів комбінованого та інтегрованого занять у різновікових групах представлено у *Додатку В*.

Потім визначена тема заняття обов'язково конкретизується для кожної вікової підгрупи: вказується, з яким видом праці і професіями

дорослих варто знайомити дітей, який предмет або сюжет зображувати, і добиратися програмовий зміст, що відповідає вікові дітей.

Забезпечення одночасної активності дітей різного віку в процесі навчання є наступною умовою ефективного проведення спільних занять, раціонального використання кожної хвилини часу, відведеного для навчання. Багато чого залежить від того, як починається заняття. Залежно від віку дітей і характеру програмного змісту це можна зробити по-різному: одночасно з усіма підгрупами або за підгрупами, починаючи з дітей більш старшого віку.

Відразу з усіма дітьми починають більшість занять з одного розділу і загальної теми навчання (розглядання і розповідання по одній картині; читання і розповідання педагогом одного твору, малювання або ліплення за сюжетом однієї казки, загальна дидактична гра «Чудовий мішечок» тощо). Доцільність одночасного включення всіх дітей до такого виду заняття очевидна, тому що для них організовується однотипна діяльність різних підгруп і вихователь може дати загальні вказівки. При цьому навчальні вказівки повинні бути короткими і чіткими. В одних випадках (читання і розповідання педагога, розповідання дітей по картинці тощо) вихователь коротко говорить про майбутнє заняття і пропонує усім послухати його розповідь, читання або розглянути картину, щоб потім самим розповісти, що на ній зображено; одночасно визначається індивідуальна мета заняття для кожної підгрупи (особливо важливо виділити мету для більш старших дітей). На інших заняттях (найчастіше з малювання, ліплення й інших продуктивних видів діяльності) при одночасному поясненні теми, завдань і способів дії необхідно враховувати особливість дітей різного віку. Добре, якщо вказівки молодшій підгрупі якоюсь мірою є складовою частиною наступного пояснення для старших. Це із перших хвилин дозволяє активізувати всю групу і звести до мінімуму час очікування початку роботи для старших дітей.

Заняття, які починаються одночасно з усіма дітьми, закінчуються почергово. Першими (після закінчення 10 – 15 хвилин) завершують роботу молодші, через 5 – 10 хвилин – середні і старші. Якщо на спільному занятті передбачаються різні теми для

вікових підгруп, а також якщо загальна тема потребує докладного і тривалого пояснення молодшим дітям, заняття доцільно починати не з усіма відразу, а зі старшими.

Для успішного навчання дітей різного віку в умовах спільного заняття важливо правильно керувати їхньою діяльністю після навчальних вказівок, забезпечувати активність усієї групи і кожної дитини зокрема протягом усього заняття. Це актуально для занять, на яких засвоєння знань відбувається головним чином у процесі мовленнєвої діяльності, спостереження і слухання, без опори на практичні дії дітей.

В організації навчальної діяльності дітей різного віку на спільних заняттях важливою є постановка вихователем загальних завдань усій групі, але різного ступеня складності для вікових підгруп. Залежно від характеру занять і вікового складу групи це досягається різними шляхами. На заняттях з ознайомлення дітей із загальним для всіх об'єктом – предметом, явищем або його зображенням – це практично виглядає так: упродовж заняття вихователь працює з усіма дітьми. Запитання і завдання мають бути такі, щоб у кожен момент заняття всі вихованці були активними. Наприклад, показуючи дітям картину, вихователь просить на питання «Хто намальований на картині?» відповісти молодшу дитину, на питання «Як вона одягнена?» має дати відповідь дитина середнього віку, а на питання «Як ви думаєте, чому вона так одягнена?» відповідають старші дошкільники.

Така побудова запитань зумовлена різними мовленнєвими завданнями: назвати предмети, описати одяг дівчинки, знайти і пояснити залежність між порою року й одягом дівчинки. Інколи можна змінити порядок запитань, почавши зі складніших («Подивіться і подумайте, яку назву можна дати картині»), тоді спочатку будуть залучені діти старшої або середньої підгрупи, а вже потім малюки.

Діючи таким чином, педагог природно підтримує активність усіх дітей і диференціює при цьому ступінь розумового навантаження відповідно до віку: малята під час відповідей спираються на конкретні знання, сприйняття предмета, старші демонструють розуміння

закономірностей, наприклад між забарвленням і мірою достиглості овочів (програма ознайомлення з природою передбачає встановлення дітьми такого роду зв'язків).

Вихователі різновікових груп можуть з успіхом використовувати і такий прийом активізації групи, як залучення більш старших дітей до уточнення і розширення відповідей молодших. У цьому разі мовлення та дії старших є своєрідним зразком правильного вирішення завдання. Цей прийом важливо використовувати на першому етапі загального заняття, коли головну увагу педагогові доводиться приділяти молодшим дітям.

Як бачимо, є багато шляхів підвищення ефективності загальних занять з дітьми різного віку з одного розділу програми. Але в кожному конкретному випадку треба ретельно продумувати програмний зміст заняття і правильно добирати методи навчання.

Із метою оволодіння методикою планування й успішного проведення занять корисним є епізодичне складання вихователем розгорнутих конспектів занять. Це допомагає акцентувати увагу на найбільш важливому й істотному в навчанні дітей різного віку.

Вихователь різновікової групи не може обмежитися проведенням занять тільки одного певного типу, тому що для дітей різних підгруп передбачаються різна кількість і перелік занять протягом дня і тижня. Для створення кращих умов навчання необхідні заняття, на яких діти займаються різними видами діяльності: з однією підгрупою проводиться заняття з розвитку мовлення, а інші ліплять за задумом.

Часто вихователям різновікової групи доводиться одночасно проводити заняття з різних розділів програми. Якщо використовується такий варіант, то варто стежити, щоб діяльність дітей різних підгруп не заважала одна одній. Краще так організувати заняття, щоб підгрупи мали змогу деякий час працювати самостійно. Вихователь не в змозі одночасно давати пояснення одній підгрупі та контролювати виконання завдання дітьми іншої. Не можна поєднувати заняття з фізичної культури і бесіду або переказ художніх творів.

Найкраще поєднуються заняття з розвитку мовлення та образотворчої діяльності (малювання за задумом або на задану тему) із розвитку мовлення й ознайомлення з довкіллям. Отже, в умовах різновікової групи краще проводити заняття з одного розділу програми або з розділів, близьких за змістом. Особливо вони доцільні тоді, коли необхідно диференціювати вимоги до дітей, провести специфічні для певного віку заняття. Так, на одному занятті діти 5–6 років можуть займатися конструюванням або аплікацією (у них таких занять більше порівняно з іншими групами), а з 6–7-річними педагог проведе заняття з математики або підготовки до навчання грамоти.

При проведенні занять цього типу, як і вище розглянутих, треба виходити із загальних дидактичних вимог і обліку різновікового складу дітей групи. Але при цьому навчання характеризується значними особливостями. На відміну від загальних занять з одного розділу, на яких вдається здійснювати різний програмний зміст для трьох вікових підгруп, заняття за різними розділами програми проводяться з колективом дітей, який складається лише з двох підгруп, навіть за наявності у групі дітей від 2–3 до 7 років. Залежно від задач у такому разі в одній підгрупі можуть поєднуватися тільки молодші діти (від 2–3 до 4 років) або молодші і середні (від 2–3 до 5 років), в іншій – решта. Як правило, заняття з молодшими дітьми проводить сам вихователь, тому що малята не можуть ще довго займатися самостійно, діяти в потрібному напрямку, а заняття зі старшою підгрупою ґрунтуються на добре знайомому матеріалі і самостійній діяльності дітей. Наприклад, із молодшими дітьми вихователь проводить заняття з розвитку математичних уявлень, а старші в цей час малюють за задумом або за знайомою казкою.

Продумуючи поєднання роботи у підгрупах, необхідно враховувати характер діяльності дітей. Комбіновані заняття можна проводити в тих випадках, коли діяльність дітей однієї підгрупи не буде відволікати увагу інших. Не можна, наприклад, з однією підгрупою займатися співом, а з іншою в цей час малювати, складно поєднати заняття з рідної мови із

заняттям фізкультурою. Старших дітей на самостійних заняттях можуть відволікати дидактичні ігри з цікавими ігровими діями, що проводяться з малятами, читання незнайомих їм книг.

Плануючи заняття цього типу, варто враховувати і характер діяльності вихователя, оскільки він не в змозі одночасно вести два заняття, якщо обидва від початку до кінця вимагають його особистої участі. Не можна, наприклад, проводити бесіду з однією підгрупою і фізкультурне заняття з іншою. Загальне заняття такого типу з дітьми різного віку (від 3 до 7 років) складається звичайно з трьох основних етапів і відбувається так. У перші 3–5 хвилин педагог дає вказівки для самостійної діяльності дітей старшої підгрупи і допомагає їм почати роботу (молодші діти продовжують грати). Потім педагог запрошує на заняття малят і близько 10 хвилин займається переважно з ними (старші самостійно працюють). І, нарешті, завершивши заняття з молодшими дітьми, які знову ідуть грати (або помічник вихователя починає їх готувати до прогулянки), вихователь упродовж 5–8 хвилин керує завершенням самостійної роботи дітей старшої підгрупи. Вона підходить до них, з'ясовує, що вони зробили, коротко оцінює результати діяльності та відпускає їх відпочивати (якщо діти ліпили, вони йдуть мити руки). Можливий варіант, коли після завершення старші збирають роботи на один стіл, розповідають про зміст своїх малюнків (виробів із глини) і разом із вихователем їх аналізують.

Позитивним у такому занятті є те, що вихователеві загалом вдається правильно розподілити час, відведений для занять дітей різного віку, а головне, серйозно попрацювати з малятами, активізувати мовлення всіх дітей, вивчити з ними вірш. У старших розвивається вміння діяти самостійно, розуміти, що, коли педагог займається з іншими, йому не можна заважати. Однак було б неправильним зловживати такими заняттями і постійно розраховувати на самостійність старших. Їх треба правильно поєднувати із заняттями, на яких вихователь активно спрямовує навчальну діяльність старших. Значною мірою це досягається на заняттях для дітей від 4 до 6 років.

Як бачимо, характерною рисою комбінованих занять є чергування роботи вихователя з підгрупами. Переважна увага приділяється одній підгрупі, а в керівництві іншою вихователь спирається на самостійну діяльність дітей, на використання ними знань і умінь раніше отриманих. Проведення таких занять буде сприяти розвитку самостійності старших дітей.

Крім розглянутих типів занять з усіма дітьми, в умовах змішаної групи проводяться заняття і з однією віковою підгрупою. Наприклад, у молодших-середніх групах більшість занять організуються з дітьми середнього віку (друге ранкове заняття), лише з молодшими дітьми (вечірнє заняття). З однією підгрупою часто проводяться заняття й у групах, у яких виховуються діти контрастних віків (наприклад молодші і старші). Такі заняття потрібні і за наявності у групі дітей різного вікового діапазону (від 3 до 7 років), тому що деякі вечірні заняття проводяться тільки з дітьми молодшої підгрупи.

Заняття з однією віковою підгрупою звичайно проводяться в години, відведені в режимі дня для навчання, але іноді ці заняття (у формі дидактичних ігор, спостережень, читання художньої літератури) можуть бути організовані й у години самостійної діяльності дітей. Щоб вільні від занять діти тривалий час не залишалися без достатньої уваги педагога, заняття, які проводяться з однією підгрупою, не повинні бути тривалими. Це цілком можливо, тому що займається невелика частина групи, і вихователі вдається здійснити програмні задачі за коротший термін.

За своїм змістом, формою організації дітей і методах навчання заняття з одною віковою підгрупою збігаються із заняттями у відповідній чистій віковій групі. Але в педагога виникають труднощі у зв'язку з тим, що проведення заняття з одною підгрупою поєднується зі спостереженням за самостійною діяльністю дітей інших підгруп.

Обов'язковою умовою ефективності подібних занять є гарна організація дитячого колективу, наявність у дітей навичок самостійної гри і гарних взаємин, а також вибір педагогом зручного часу і місця для заняття (інші діти всі мають чимось займатися або спокійно грати).

Заняття треба проводити в спокійній частині групової кімнати, щоб діти, які граються, знаходилися подалі від тих, які навчаються, але були в полі зору вихователя, і навпаки.

Для педагога планування заняття в одновіковій групі є непростим завданням, а для різновікової групи воно ускладнюється. Навіть досвідчений фахівець має фіксувати хід заняття, прописувати дії з підгрупами дітей на кожному етапі заняття. Від чіткості пояснення завдання, послідовності дій вихователя залежить результативність діяльності малюків.

Організація навчання в різновіковій групі дошкільної установи здійснюється як на заняттях, так і в процесі ігор. Заняття і дидактична гра є формами організації навчання в різновікових групах закладу дошкільної освіти. Проте організація навчання в умовах різновікової групи може бути раціональною в тому разі, якщо буде узгоджена участь у навчальному процесі вихователя і помічника вихователя, розподілені обов'язки між працівниками.

Важливе завдання занять з дошкільниками – розвивати пізнавальний інтерес до навколишнього світу. Вихователь має завжди бути готовим давати зрозумілі відповіді на різноманітні запитання дітей задля задоволення допитливості останніх. Важливо стимулювати дітей ставити різні запитання, акцентуючи увагу на тому, що це нормально, не соромно, а навіть корисно, заохочувати їхні спроби: «Молодець, ти цікаве питання поставила, а це означає, що ти контролювала думку».

Доречною в організації занять є пошуково-дослідницька діяльність дітей. Для неї потрібно добирати середнього рівня складності об'єкти задля утримання пізнавальної активності дошкільника, затрат зусиль, які дадуть йому зрозумілий і конкретний ефект. Наприклад, для дітей усіх вікових підгруп можна запропонувати завдання з класифікації предметів, які є в арсеналі дітей або пропонуються дорослим, на ті, що плавають, і ті, що тонуть. Для дітей молодшої підгрупи найкраще пропонувати знайомі їм іграшки, для старших – нові предмети, що зроблені з різноманітних матеріалів (дерев'яні, гумові, залізні, ганчіркові

тощо). Спочатку діти висувають гіпотезу, а потім практично її перевіряють, кинувши ці предмети у ємкість з водою. Один посуд призначений для предметів, що плавають, а інший – для тих, що тонуть.

При визначенні задач, змісту, форм і методів навчання на заняттях у малокомплектних дитячих садах, як і у керівництві побутовою діяльністю, грою, працею дітей, необхідно дотримуватися загальних дидактичних положень в роботі з дітьми різного віку.

Обов'язково вихователь повинен знати зміст програми дошкільної освіти, за якою працює дошкільна установа, і вільно орієнтуватися в матеріалі для усіх вікових груп. При доборі програмного змісту занять і визначенні конкретних знань і умінь, у вирішенні програмових задач навчання необхідно використовувати відповідний матеріал і давати знання про предмети і явища найближчого оточення.

На основі почуттєвих вражень і найпростіших узагальнень варто систематично формувати уявлення і про те, чого діти безпосередньо не бачать, але про що дізнаються з розповідей дорослих, картин, кінофільмів і телевізійних передач: про життя людей, які їх оточують.

Робота з усією групою дітей одного віку (молодшого, середнього, старшого) є невід'ємним принципом організації процесу навчання на заняттях у ЗДО з однаковими віковими групами. Організовуючи заняття, вихователь зазвичай добирає загальний для всіх програмовий зміст навчання і, як правило, намагається його реалізувати за допомогою однакових засобів і форм організації навчання. Але діти навіть одного віку відрізняються один від одного за рівнем знань і умінь, характером сприйняття, мислення й інших пізнавальних психічних процесів: одні діють активно, швидко сприймають вказівки педагога, легко включаються в навчальну діяльність, іншим потрібно більше часу, щоб зрозуміти навчальне завдання, знайти найкращі шляхи для його вирішення. Тому в навчанні важливо враховувати індивідуальні особливості дітей і, забезпечуючи розвиток групи в цілому, бачити кожную дитину і цілеспрямовано вести її шляхом засвоєння програмового

матеріалу, піклуватися про формування у неї необхідних елементів навчальної діяльності.

Реалізація принципу поєднання фронтальної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дітей має особливе значення в умовах різновікової групи: організовуючи заняття з дітьми різного віку, що мають відмінності у знаннях, уміннях і рівні розвитку в цілому, вихователь завжди повинен здійснювати навчання диференційовано.

Робота з підгрупами є важливою умовою правильної організації процесу навчання в різновіковій групі. Поділяти малюків різновікової групи на підгрупи для ефективного навчання на заняттях необхідно, в іншому разі важко забезпечити потрібний рівень розумового і всебічного розвитку дітей. Кількість вікових підгруп має визначатися залежно від реального вікового складу дітей.

У визначенні програмного змісту занять треба виходити з того, які знання і вміння наявні або відсутні у дітей кожної вікової підгрупи. Практика свідчить, що в умовах різновікової групи молодші діти розвиваються краще, швидше, а в розвитку старших нерідко констатують відставання. Тому треба прагнути, щоб матеріал кожного заняття містив щось нове і разом з тим був доступний і цікавий дітям відповідного віку, включав посильні і конкретні завдання, вирішення яких вимагає активної роботи думки, уміння поєднати отримані знання з безпосередніми почуттєвими уявленнями про предмети і явища довкілля.

У різновікових групах, як і в роботі з дітьми одного віку, необхідно забезпечити весь процес засвоєння програмного змісту. Для цього на заняттях треба передбачати не лише повідомлення вихователем і засвоєння дітьми нового матеріалу, але і його систематичне повторення і закріплення, а також самостійне використання дітьми отриманих знань і умінь. Але якщо на заняттях в одновікових групах у визначені моменти вирішується, як правило, лише одне з цих дидактичних завдань, то у змішаній за віком групі одночасно можуть вирішуватися різні задачі: з дітьми однієї вікової підгрупи вивчається новий матеріал, у цей час іншим дітям пропонуються завдання із закріплення знань і умінь, а діти третьої підгрупи працюють самостійно.

У процесі занять, на яких передбачаються різні завдання для вікових підгруп, педагогу необхідно пам'ятати і про те, щоб зберігалася потрібна послідовність навчального процесу стосовно кожної підгрупи. Продумуючи заняття треба подбати, щоб вивчення нового матеріалу переходило у його повторення і закріплення, а потім у використання на практиці отриманих знань і умінь.

Можливості молодших дітей самостійно застосовувати знання досить обмежені, зате в роботі з більш старшими дошкільниками це можна і потрібно практикувати частіше. Дотримання плановірності і послідовності в навчанні дітей украй важливо і необхідно, в іншому разі важко розраховувати на виконання програмних вимог і успішне оволодіння всіма дітьми групи потрібними знаннями й умінями.

Своєрідність навчання, необхідність на одному занятті фактично проводити по два-три мікрозаняття з різними підгрупами змушують вихователя найчастіше передбачати для кожного віку вирішення лише одного завдання (одній підгрупі давати нове, іншій – закріплення і т. д.), рідше – двох завдань (нове і закріплення, закріплення і використання наявних знань і умінь). Забезпечити умови, за яких на одному занятті вирішувався б увесь комплекс завдань – від повідомлення нового матеріалу до самостійного використання його дітьми кожного віку – практично неможливо (це призвело б до надмірного ускладнення методики навчання). Тому в змішаній групі частіше, ніж в одновіковій, доводиться передбачати заняття (переважно зі старшими дітьми) з більшим ступенем самостійного використання знань, тому що це дає можливість вихователю вивчати з іншими підгрупами новий матеріал.

Суттєвим для підвищення ефективності освітньої роботи є використання в дидактичному процесі різних засобів і форм організації навчання (навчальні заняття, дидактичні ігри, дидактичні вправи).

Основною формою організації навчання є заняття, які ґрунтуються на прямому навчальному впливі вихователя: його вказівках, поясненнях і зразках словесного, наочного і діяльного характеру. Освоєння дитиною освітнього змісту, оволодіння знаннями й умінями відбувається в дидактичній ситуації: педагог навчає, діти навчаються. Цей навчальний

початок – основа занять, він визначає характер навчальної діяльності вихователя (він ставить перед дітьми доступні розумові і практичні завдання, розкриває шляхи їхнього вирішення, організовує процес виконання завдань і досягнення потрібного результату) і елементарної навчальної діяльності дітей (здатність рухатися у визначеному напрямку, засвоювати раціональні способи дії).

На таких заняттях необхідно піклуватися про розвиток у дітей установки на активне сприйняття навчального впливу педагога, вказівок і повідомлень як необхідної умови їх успішної пізнавальної і практичної діяльності, отримання потрібного результату (уважно слухали – правильно склеїли коробочку). Навчання втрачає педагогічну цінність, якщо вихователь безперестанку повторює вказівки окремо кожному, постійно надає дітям допомогу, підказує і тим самим обмежує вияв їхньої навчальної активності і самостійності.

Вказівки педагога при розкритті програмового змісту повинні бути чіткими і короткими, вимагати від дітей актуалізації наявних знань і умінь, активного засвоєння нових. При використанні зразка (малюнка, будівлі, аплікації тощо) доцільно частіше пропонувати вихованцям не один, а декілька, радити, у чому вони повинні додержуватися зразка, а в чому можуть шукати своє рішення тощо.

Взагалі на заняттях активно використовуються проблемні, пошукові та ситуації, що передбачають відкриття. Ще можуть мати місце індивідуально-творчі завдання які базуються на ігровому матеріалі. Наприклад, можна запропонувати молодшим дошкільникам до кожного з об'ємних трафаретів, що знаходяться у них на столах, дібрати геометричну фігуру (круг, трикутник, квадрат тощо). Звичайно, дитина має її попередньо обстежити і назвати. Якщо фігуру малюк обрав правильно, вона щільно ввійде в отвір трафарету.

Активно в системі дошкільної освіти застосовується проєктна діяльність. Проблематика такого явища може визначатися як дітьми, так і дорослим. З одного боку, з'ясовується, що найбільше цікавить малюків, про що вони хочуть дізнатися, а з іншого – що вихователі вважають важливим для розвитку дітей.

Для вибору теми вихователь проводить бесіду з дітьми (у формі опитування): «Яку тему пропонуєте для розгляду? Чи цікавить когось проблема, запропонована Іванкою чи Артемом? Скільки дітей із нашої групи вибирають тему «Іграшки»? Порахуй, Дмитрику. Скільки дітей цікавиться темою «Тварини»? Хто порахує? Яка тема зацікавила більшість із вас? Як ви вважаєте, чи буде ця тема цікавою для всіх малюків? Про що вони зможуть дізнатися? А чи зможуть їм старші дошкільники в чомусь допомогти?» Отже, дітям пропонується можливість самостійно прийняти рішення, водночас кожна дитина вчиться обстоювати власні інтереси, виявляти ініціативу, узгоджувати свої інтереси з більшістю.

Якщо ініціатором теми є вихователь, то він заздалегідь добирає відповідно до віку дітей різноманітні засоби (книжки, ілюстрації, іграшки, сюрпризні моменти, аудіо- та відеозаписи тощо). Подібні підбірки мотивують (інтригують) дітей до вивчення теми. Наприклад, педагог звертається до малюків: «Учора я дивилася передачу «Тварини нашої країни». Я дізналася багато цікавого про різних тварин, які живуть у нашій країні, наскільки вони різні, як кожна жива істота по-своєму пристосувалася до життя. Якщо вам це цікаво, я розповім про все, що дізналася. А найуважніший скаже, що новеньке з'явилося у нашій групі? (Картинки, фотографії із зображенням тварин, що населяють нашу країну.) Ще я принесла Вам чудові книжки з ілюстраціями і розповідями про тварин і аудіозаписи їх голосів. Як ви думаєте, яка нова тема чекає на нас?»

Вихователь обов'язково має орієнтуватися в інтересах і запитах дітей. Для цього, він має отримати відповідь на низку запитань: що діти знають? Що хочуть дізнатися? Які вибрати форми подання нової інформації? На основі відповідей дітей на ці питання дорослий отримує відповідну інформацію про їх базові знання, допомагає їм зорієнтуватися у способах отримання, уточнення знань і визначає можливі форми майбутньої роботи. Фахівець має фіксувати висловлювання дітей для подальшого їх опрацювання.

Потім вихователь пропонує дітям зайнятися тією чи іншою діяльністю: малюванням, ліпленням, аплікацією тощо. Наприклад, намалювати улюблену тваринку (виліпити, зробити аплікацію).

Педагог з'ясовує, що дітям знадобиться для цього, з чого варто почати роботу, кого вихованець може запросити до роботи у парі. Вихователь звертається до дітей із низкою запитань: «Чи згоден Сашик з планом роботи Дмитрика? Чи можуть вони взяти до себе Лесю (молодшу дитину)? Що ви їй доручите робити? Хто буде відповідальним у вашій групі? Чи багато часу потрібно для виконання вашої роботи? Що ви маєте отримати у підсумку?»

Важливо пам'ятати, що успіх у проведенні заняття залежить від чітко продуманої, структурованої, організованої взаємодії вихователя і дітей різного віку.

Для педагога важливо знати програму розвитку дітей усіх вікових груп, доцільно поєднувати різний програмовий матеріал у ході заняття, до тонкощів продумати, чим займатимуться діти кожної вікової підгрупи.

Як зазначають Л. Русан, Г. Колосінська, плануючи спільні заняття, варто дотримуватися певних вимог:

- одночасно з усіма підгрупами проводять лише такі заняття на яких можна забезпечити додержання організаційних та педагогічних вимог до педагогічного процесу; заняття з навчання грамоти краще проводити окремо, адже вони вимагають постійного керівництва з боку вихователя;
- одна з основних умов проведення спільного заняття – чітке планування і регламентація кожного етапу;
- складний для сприймання матеріал не подавати для всіх вікових підгруп; матеріал, підготовлений до заняття, має містити спільні аспекти для дітей усіх підгруп, що дозволяє об'єднати вихованців для проведення ігор, відгадування загадок, виконання певних завдань;
- коли в одній групі подаються і закріплюються знання, малюки інших груп можуть працювати самостійно; самостійні завдання педагог продумує і готує заздалегідь.

Заняття з фізичного виховання мають велике значення для зміцнення здоров'я дітей. Як зауважують фахівці, з метою реалізації

диференційованого підходу до вихованців в умовах різновікової групи активно використовуються такі форми фізультурно-організаційної роботи, як фронтальна, потокова, змінна, ігрова. Як зазначає О. Демченко, доцільне їх поєднання на різних етапах заняття забезпечує оптимальну рухову активність і підвищує моторну щільність.

Позитивному настрою вихованців, розвитку інтересу сприяють сюжетні фізкультурні заняття, під час яких діти «перевтілюються» в улюблених персонажів, виконують завдання, здійснюють уявні мандрівки, мають можливість самостійно розвивати та модифікувати сюжет. Ще одним раціональним методом активізації інтересу дошкільників до фізичного виховання є психогімнастика у формі тренінгів, ігор-медитацій. Діти «зіставляють» різні образи, уявляючи себе комахами, жучками, тваринками, птахами, плазунами та імітують їхні рухи.

Особливо популярними й ефективними методами роботи О. Демченко вважає фізкультурну терапію, коригувальну гімнастику, логоритміку (як систему рухових вправ, які поєднують музику, мовний матеріал (звуки, склади, слова, вірші) та рухи тулуба, голови, рук, ніг).

У ході занять із фізкультури реалізуються і завдання художньо-естетичного циклу. Наприклад, під час виконання вправ загальнорозвивального спрямування використовуються розкладені по підлозі фланелеві квіти-килимки замість звичних розміток вони у свою чергу допомагають дошкільнятам знайти своє місце на уявній поляні, закріпити назви кольорів, придумати гру, намалювати її тощо.

Усі зазначені заходи сприяють формуванню координації, узгодженості рухів, емоційному задоволенню, радісному настрою вихованців, умінню допомагати одне одному, підтримувати товариша, поєднанню на занятті різних видів мистецтв (музичного, образотворчого, хореографічного тощо).

Як зазначають практики, доречним у сучасному середовищі ЗДО є такий підхід до навчання і виховання дошкільнят, у тому числі й різновікового складу, в якому органічно поєднується опанування знаннями, вміннями і навичками. Йдеться про підпорядкування заздалегідь визначеній проблемі всіх видів

діяльності дитини, освітніх заходів упродовж дня та залученість до навчання дітей усіх вікових груп. Протягом усього дня (ранковий прийом, заняття, прогулянки, санітарногігієнічні процедури, харчування) дітям дають можливість усвідомити важливість тієї чи іншої теми, залучають їх до роздумів, коментарів, що значною мірою активізує сприймання. В педагогіці такий підхід називається методом «занурення». Освоївши цю методику, вихователь аналогічно зможе сам розробляти зміст освітніх блоків.

Як зауважує В. Шавровська, одноденне «занурення» є лише входженням у тему. Для більш досконалого і глибинного розуміння проблеми педагогічна діяльність вихователя передбачає повторення, розширення, урізноманітнення. Цього можна досягти, на думку фахівця, шляхом повторного розгляду з вихованцями більшості тем у різні пори року, за різних погодних умов тощо. Вона наводить приклад «сонця»: «Сонце у ясний день», «Сонце у дощовий день», «Сонце у похмурий день», «Сонце в різні пори року (осінь, зима, ...)». Як бачимо, проблема Сонця може розглядатися дітьми 5–7 днів. Аналогічно можна діяти при вивченні землі, вітру тощо. Найскладнішим у цьому процесі, на думку педагога, є передбачення всіх видів діяльності для дітей різного віку з відповідними завданнями, практичними включеннями для кожної вікової підгрупи малюків. Вона пропонує використати схему для планування з метою полегшення орієнтації у програмових завданнях.

<i>Тема</i>	<i>Знання, уміння та навички дошкільників</i>			
	3-й рік життя	4-й рік життя	5-й рік життя	6-й рік життя
Вода				

Навчальними блоками знань можуть бути теми, які вивчаються методом «занурення»: «Дім, у якому ми живемо», «Природа – наша годувальниця», «Природа – аптека для всіх», «Моя улюблена іграшка», «Рідний, знайомий, чужий», «Зелений, жовтий, червоний», «Хто як

харчується?», «Хто як одягається?», «Сонечко, сонечко, визирни у віконечко», «Хто найкрасивіший?», «Який я?» та багато інших.

Метою теми «Рідний, знайомий, чужий» є розширення та уточнення знань про людей різних категорій та розуміння правил поведінки. У груповій кімнаті розміщуються портрети і фотографії рідних, знайомих вихованців, працівників ЗДО. Під час вирішення освітніх завдань, наприклад з методики формування соціальної компетентності, можливим є проведення пошуково-дослідницької діяльності, наприклад, зібрати «спектр образів» знайомих (добір портретів або фотографій знайомих вихованцям людей), з'ясувавши, що діти знають про них (прізвище, ім'я, по батькові, де і ким працює, адреса проживання тощо). Під час занять та і у вільний час можна використати гру «Познайомте мене зі своїми рідними», в ході якої діти називають своїх рідних (маму, тата, сестричку, братика, бабусю, дідуся) на фотографіях і які можуть розміщуватися у визначених місцях. Під час продуктивної діяльності старші вихованці можуть скласти генеологічне дерево своєї родини, молодші – знаходити знайомих на фотографіях, прикрашати їх, виготовляючи паспарту, віночки, аплікації із засушених пелюсток квітів, із листя, паперу тощо. Під час занять спрямованих на мовленнєвий розвиток дошкільнят, діти складають словесний портрет, вірші, пісеньки з визначеної теми. Можливе проведення різноманітних тематичних свят: «Свято мам», «Свято тат», «День знайомств» тощо. Спільні виступи дітей і батьків, дітей перед родичами стимулюватимуть мовленнєву діяльність дітей різновікової групи.

Наприклад, тема «Вода» знаходить відображення в усіх сферах життєдіяльності дітей. У ранкові години можливі такі ігри з водою: пускання човників, іграшкових гумових тваринок тощо. Паралельно йде розмова про те, хто живе у воді, які предмети й речі плавають (занурюються, тонуть), чи можуть люди жити у воді? Старші дошкільнята з'ясовують якості і властивості води, а молодші – основні її дії (тече, дзюрчить, хлюпоче, бризкає, замерзає тощо). Під час занять бажано провести експерименти з водою. Старші вихованці можуть досліджувати воду на смак, розчинні якості різноманітних продуктів та сумішей, молодші

пробують і визначають приготовлені розчини: солодкий, кислий, гіркий, солоний тощо. Таким чином старші діти за допомогою досліду визначають залежність кольору води від фарбників, ягід, фруктів тощо, а молодші шляхом розмішування солі, цукру, різних соків дізнаються про зміну смаку води.

Під час прогулянки можлива реалізація гри-будівництва «Народження струмочка» (її зміст розкритий у темі «Організація ігрової діяльності в різновіковій групі»). В процесі підготовки до сну можлива коротка розмова про гігієну тіла, чистоту постільної білизни, що неможливе без використання води. Вихователь за допомогою питань підводить всіх малюків до розуміння значущості води у гігієні тіла, необхідності чистоти натільної і постільної білизни, вологого прибирання тощо. Навіть під час вечірніх прогулянок педагог звертає увагу на значення води у життєдіяльності людини. В процесі обговорення варто не лише розкрити значущість води в житті всіх живих істот, а й ознайомлювати з правилами техніки безпеки, наприклад застосуванням води для штучного поливу рослин, використання річкової води, дощу, небезпеку зливи. Обговорюються правила безпеки користування водою, поведження під час зливи, бурі, на річці («Чим корисна вода, а чим може загрожувати людині?», «Які проблеми можуть виникати під час порушення водопостачання?» та інші).

Навчання дітей із використанням цього методу передбачає наявність чотирьох компонентів: мотиваційного, пізнавального, практичного, емоційного. Мотиваційний компонент передбачає формування у вихованців інтересів, потреб, мотивації поведінки, її планування та реалізацію відповідно до запитів соціуму. Натомість пізнавальний компонент зорієнтовує на розвиток пізнавальної активності дітей, мисленнєвих операцій, експериментування, винахідництва, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між явищами, подіями тощо. Практичний компонент забезпечує різносторонню діяльність дитини для набуття практичних умінь та навичок, пов'язаних із досліджуваною темою. І, нарешті, емоційний зумовлює забезпечення дітей позитивною

психологічною атмосферою, де немає місця для нудьги, а завжди присутнє щось нове і цікаве для малюків, де багато різноманітних практичних дій кожного вихованця та заохочується підвищений інтерес вихованців до знань.

Наприклад, ураховуючи той факт, що провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, можна прослідкувати реалізацію озвучених компонентів методу «занурення» за темою «Моя улюблена іграшка». Мотиваційний компонент визначає розуміння дитиною призначення іграшки, вміння нею користуватися відповідно до можливостей її використання у взаємодії з ровесниками чи дітьми іншого віку, вміння ділитися, бережно ставитися та ремонтувати у разі потреби. Стосовно пізнавального компонента, то це можуть бути: демонстрація іграшок дітям із обговоренням того, як вона називається, з якого матеріалу виготовлена, в яких іграх може використовуватися тощо); з'ясування правил її використання (що нею можна робити, а що заборонено); визначення, чим вона подобається і чи можливо зробити щось подібне власноруч. І на завершення практична діяльність може реалізуватися у виготовленні нескладних іграшок для молодших дітей.

Отже, наведені приклади є лише варіантами роботи, вони не є обов'язковими та незмінними. Можна відмітити їх доцільність і можливість на всіх етапах «занурення» забезпечувати участь усіх вихованців різновікового колективу в різних видах діяльності. Звичайно, є і мінуси у реалізації цього методу, адже складно передбачити кількісний і віковий склад вихованців групи, рівень їхнього розумового та інших аспектів розвитку, підготовки. Тому в центрі уваги вихователя повинні знаходитися питання особистісного розвитку кожної дитини: психологічної захищеності, фізичної зрілості, духовного становлення та соціальної компетентності.

Таким чином, найбільш раціональною формою організації навчання в різновіковій групі є заняття за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи. Спільні завдання вирішуються у процесі фронтального навчання, а ті, що стосуються дітей певного віку, – на заняттях із віковою

підгрупою. Взаємозв'язок двох типів занять вихователь забезпечує способами їх організації. Наприклад, першу половину заняття педагог працює з однією підгрупою, або заняття розпочинається з усією групою, а потім молодші йдуть гратися, а старші далі займаються з педагогом.

Існує й інша форма організації навчання – заняття з віковою підгрупою. При цьому простіше врахувати індивідуальні особливості дітей, зменшується кількість організаційних моментів, а це підвищує змістову щільність заняття. Під час роботи педагога з віковою підгрупою є можливість спілкуватися з кожним малюком для реалізації індивідуального підходу. Тому результативність при груповому навчанні значно вища, ніж при фронтальному. Припустимим є скорочення тривалості групових занять порівняно з фронтальними.

Важливу роль відіграє метод «занурення» в освітньому процесі різновікової групи, адже він дає можливість педагогу у взаємозв'язку вирішувати різносторонні завдання дошкільної освіти для всіх вікових груп: мовленнєві, комунікативні, математичні, художньоестетичні, моральні, трудові та інші.

При будь-якому форматі застосування різноманітних занять важливо звертати увагу на те, щоб та чи інша вікова підгрупа дітей не сиділа без діла, очікуючи, поки дорослий зверне на них увагу та запропонує якусь діяльність.

3. Використання дидактичної гри в організації навчання дітей дошкільного віку в умовах різновікової групи

Дидактична гра як форма організації навчання набуває особливого значення для підвищення раціональності й ефективності педагогічного процесу в різновіковій групі, оскільки забезпечує самонавчання та взаємонавчання. У різновікових групах активно використовуються дидактичні ігри з предметами та іграшками, словесні, настільно-друковані. Озвучена категорія ігор використовується для забезпечення цікавої діяльності для дітей, задоволення їхнього інтересу. Добираючи

навчальні ігри, педагог обов'язково має враховувати вимоги програм розвитку дитини дошкільного віку, пізнавальний зміст, міру складності ігрових завдань і дій дітей, дбати про можливі ускладнення ігор, їх варіативність. Може трапитися так, що в малюків зникає інтерес до тієї чи іншої гри, в такому разі дорослому разом із дітьми варто придумувати нові ігрові завдання, більш складні правила, активізувати різні аналізатори і способи дій тощо.

Трапляється, діти важко засвоюють той чи інший зміст завдання, що зумовлює труднощі в організації занять мовленнєвого спрямування, природознавчого циклу тощо. В умовах дидактичної гри навчальний зміст включений до правил гри та ігрових дій, що у свою чергу забезпечує його активне засвоєння кожним вихованцем. Щоб гра була результативною, вона має залишатися грою за своєю структурою. Дошкільники під керівництвом дорослого повинні оволодіти ігровими навичками, правилами, засобами взаємодії у грі, ознайомитися з типами ігор. Опанування загальними правилами дозволяє дітям грати в різні ігри відомого їм типу. Зокрема, як зазначають Л. Русан, Г. Колосінська, поліграфічні ігри діляться умовно на чотири типи: лото, доміно, маршрутні та розрізні картинки (кубики). Їх використання краще починати із доступних усім дошкільнятам, таких як лото, побудованих за принципом парності. Спочатку дітей ознайомлюють із правилами гри, потім – з правилами взаємодії між учасниками, пояснюючи, що вони гратимуть парами. Педагог повинен пояснити важливе правило взаємодії з партнером по грі: «Спочатку варто домовитися, хто починатиме гру».

Після того, як дошкільники засвоять правила гри вдвох, можна залучати дітей до гри втрьох, тобто з ведучим. У кожній «трійці» дітей повинна бути старша дитина. Вихователь пояснює правила: «Діти, сьогодні ми будемо вчитися грати втрьох. Один з вас ведучий, а решта – гравці. Спочатку визначтесь, хто буде ведучим, а хто – гравцями. Великі карти бере ведучий, а маленькі діляться порівну між гравцями». Ведучий кладе велику карту перед гравцями, а вони по черзі добирають до неї будиночки, тобто грають у парі. Ведучий має спостерігати за тим, щоб гравці не порушували правил гри. Якщо якийсь гравець припускається

помилки, ведучий забирає у нього картку, і клітинка залишається порожньою. Після заповнення першої великої карти ведучий пропонує гравцям наступну. Він визначає і переможця гри – того, хто усі будиночки дібрав правильно і назвав, які у них віконця (щодо гри «Знайди свій будиночок»: коли діти отримують маленькі картки, на яких намальовані віконця меншого, ніж на карті, розміру).

Через деякий час можна ускладнити варіант гри типу лото. Наприклад, великі карти діляться між гравцями, а маленькі залишаються у ведучого. Він показує маленьку картку гравцям і запитує, у кого є подібний будиночок. Той гравець, у якого є такий будиночок, має розповісти, яке у нього віконце. Тоді ведучий віддає йому маленьку картку. Якщо ж гравець неточно описує віконце будиночка, маленька картка залишається у ведучого. Виграє той, хто першим правильно добере усі будиночки для своєї великої карти.

Найбільш складними для дошкільників є ігри маршрутні. До відповідного типу ігор доцільно переходити після оволодіння правилами гри в лото та доміно. Для маршрутної гри обов'язковою є наявність партнерів по грі, щонайменше двох. У такій формі діяльності особливо виявляється суперництво, адже всі гравці прагнуть перемогти. Прикрим є той факт, що саме в таких іграх спостерігається обман старшими дошкільниками молодших. Нівелюють такі випадки через введення елементів гри типу лото в маршрутні ігри. Гравці, дібравши відповідну плашку або пройшовши по маршруту (правила гри), мають розповісти, що намальоване на картинці (плашці). Після цього вони одержують таку саму картинку. Виграє той, хто першим прийде до кінця маршруту (викладає всі плашки) і матиме більше картинок.

Розглянемо гру «Звідки прийшов хліб» (для дошкільників 5 – 6 років). Обладнання для гри: ігрове поле відповідного розміру, тридцять картинок відповідних параметрів, на яких зображено послідовність трудових процесів людей робітничих професій з виробництва хліба: праця робітників на заводі з виготовлення сільськогосподарських машин, праця механізаторів, колгоспників узимку (снігозатримання), навесні (оранка, боронування поля, сівба), влітку (полив), восени (збір врожаю),

праця мукомола, пекаря, результат праці – хліб. Під кожною картинкою намальовані кола: одинадцять – червоного кольору, два – синього. Синіми кольорами позначено ремонт комбайна та ремонт трактора. Усі кола з'єднані між собою червоними стрілками, які вказують напрямок пересування фішок гравців. Сині стрілочки демонструють напрямок і коло, куди гравець має повернути свою фішку, якщо вона опинилася на синьому колі. У набір входять фішки червоного, синього, зеленого і жовтого кольорів, а також два кубики з різною кількістю крапок на кожній стороні: на одній – від 1 до 3, на другій – від 1 до 5. Увагу дітей звертають на правила, за якими кожний гравець має взяти собі фішки, поставити їх на перше коло, яке символізує працю робітників на заводі з виготовлення сільськогосподарських машин, кинути кубик, порахувати кількість крапок на верхній стороні кубика, зробити стільки ходів своєю фішкою по колах ігрового поля у вказаному стрілками напрямку. Після цього гравець має зупинитися, розповісти про те, що зображено на картинці. Пояснення педагога супроводжується показом. У кожному дидактичному грі можна вводити додаткове правило, якщо діти засвоїли основні. Наприклад, беручи до уваги попередньо озвучений варіант маршрутної гри, після того, як гравець розповів, що зображено на картинці, він одержує таку ж картинку.

На занятті у формі дидактичної гри розумові і практичні завдання вихователь ставить перед дітьми не прямо, а в ігровій формі. Зокрема, у грі, мета якої – удосконалити правильну звукову вимову, дітям пропонується наслідувати голосом птахів і тварин. Інше завдання – розрізнити і називати різні овочі – діти вирішують у ході досягнення ігрової мети – зробити город для ляльок.

Засвоєння знань і формування умінь відбувається завдяки грі, мимовільно, у ході цікавих для дітей ігрових дій (ховання і пошуку, відгадування і загадування, зображення різних життєвих ситуацій, змагання, прагнення швидше досягти мети гри тощо). Але це можливо лише в тих іграх, де дидактичні й ігрові завдання тісно взаємопов'язані й успішне рішення дидактичних завдань необхідно для досягнення ігрового результату. Зокрема, у грі з дидактичним

завданням удосконалювати сприйняття форми предметів основною умовою виграшу повинне бути уміння дітей виділяти форму і підбирати предмети за формою. Якщо метою гри є закріплення знань про види праці дорослих, виграє той, хто більше назве професій, а якщо закріплення уявлення дітей про осінь, виграє той, хто назвав найбільше ознак цієї пори року.

У процесі дидактичної гри на занятті взаємини вихователя і дітей мають ігровий характер. Педагог у добре організованій грі не вчитель, а її учасник і впливає на дітей не прямо, а через роль ведучого, за допомогою правил гри. Важливе навчальне значення в дидактичній грі мають правила. Вони спрямовують гру обраним шляхом, забезпечують необхідний зв'язок її з навчанням, дозволяють вихователю керувати грою, організовувати поведінку і взаємини гравців.

Заняття у формі дидактичної гри, як показують дослідження, можна широко використовувати для вирішення завдань сенсорного виховання, ознайомлення з явищами живої і неживої природи, з деякими явищами громадського життя (праця дорослих, засоби зв'язку і пересування й ін.), для розвитку мовлення і математичних уявлень, але порівняно з навчальними заняттями дидактичні ігри мають більш обмежену сферу дії: з допомогою їх важко, наприклад, навчати образотворчої або конструктивної діяльності. Обмеженість дидактичної гри й у тім, що в ній важко навчати новому, частіше вона використовується для закріплення і повторення матеріалу.

У процесі організованого навчання важливе місце належить дидактичним вправам. Іноді вони виступають і як самостійні заняття (якщо проводяться з усіма дітьми і займають увесь час, відведений для занять). Основним у дидактичних вправах є використання спеціально розроблених матеріалів і іграшок автодидактичного характеру, що самі навчають: набори плоских і об'ємних геометричних форм і фігур різної величини, кольору, геометричні мозаїки, розрізні картинки тощо. Широко використовують народні дерев'яні дидактичні збірно-розбірні іграшки і вкладиші: мотрійки, башточки, кулі, яечка, грибочки та інше. Знання про величину, форму, колір та інші якості предметів діти отримують у процесі багаторазових практичних дій із цими матеріалами

й іграшками (розбирають, збирають, складають, нанизують тощо). Сама конструкція іграшок спрямовує дітей на потрібні дії, а у разі помилки допомагає помітити її. Якщо дитина вміє розрізняти частини іграшки за величиною, кольором і правильно підбирає деталі, то досягає потрібного результату – одержує цілу іграшку. Володіння яскравою і динамічною іграшкою завжди радує дітей, і вони, із задоволенням граючи, вправляються у вирішенні завдань на розрізнення величини, форми, кольору, кількісних відносин. Використовуючи дидактичні вправи, вихователь повинен подбати про підбір необхідного матеріалу для всіх дітей, ознайомити їх із цим матеріалом і правилами його використання.

Включення в систему навчання навчальних занять, дидактичних ігор і дидактичних вправ дозволяє краще врахувати особливості дітей різного віку і значно підвищити ефективність освітньо-виховної роботи, забезпечити раціональний взаємозв'язок і зміну діяльності дітей, попередити втомлюваність і впродовж усього заняття зберегти високу працездатність дітей, розширити можливості розумового виховання. Педагог залежно від завдань навчання і вікових особливостей дітей може спиратися як на довільну увагу старших, так і на мимовільну малят і, керуючи засвоєнням знань і умінь, здійснювати освітньо-виховні задачі в найбільш доцільній для цього формі.

Зокрема, на спільному занятті в різновіковій групі можна вивчення нового матеріалу з дітьми однієї підгрупи поєднати із закріпленням або використанням знань і умінь дітьми іншої підгрупи у вправах із дидактичними матеріалами. Так, організувавши, зокрема, діяльність частини групи з наборами геометричних фігур або кольорових паличок (кожна дитина діє зі своїм набором), вихователь має можливість зосередити основну увагу на поясненні нової інформації решті дітей. Навіть молодші діти здатні самостійно займатися з матеріалами й іграшками самонавчального характеру (башточками, пірамідками). Можливість самостійної діяльності такого роду в старших значно більша.

В умовах різновікової групи мають використовуватися дидактичні ігри, зорієнтовані на дітей старшого віку, тому що завжди є малюки, які випереджають своїх однолітків за розвитком. Задля просування їх уперед педагоги мають пропонувати більш складні за змістом дидактичні ігри та посібники.

Якщо мова йде про організацію самостійної дидактичної гри дошкільнятами, їм надається можливість за власним бажанням обирати ту чи іншу гру, місце, де буде зручно гратися (стіл, килимок тощо). Дидактичні ігри організуються протягом дня, та найзручніше їх проводити зранку та у вечірні години.

Систематичне проведення в дитячому садочку занять навчального характеру, а також організованих дидактичних ігор і вправ значно збагачує методику навчання, дозволяє використовувати не тільки словесні і наочні методи, але й ширше застосовувати практичні й ігрові методи. Особливо важливо це мати на увазі при керівництві заняттями з ознайомлення з довкіллям і розвитком мовлення, на яких діяльність дітей організовується переважно за допомогою словесних і наочних методів: діти слухають дорослого, відповідають на питання, складають розповіді по картинах, які демонструються перед групою. Завдання полягають у тому, щоб і на таких заняттях частіше включати в пізнавальну діяльність дітей практичні дії, надавати кожному з них можливість обстежувати предмети (знайти потрібну частину, визначити форму, відчутти матеріал, з якого вони зроблені), діяти з роздатковими посібниками і матеріалами (підбирати, групувати, складати ціле з частин).

На заняттях із дітьми молодшої групи треба ширше використовувати різні ігрові ситуації типу «Покажемо ляльці Наташі, які в нас є іграшки», коли кожна дитина знаходить іграшки, приносить їх і, показуючи, називає. Про це варто дбати і на заняттях із старшими дітьми. Під час екскурсії в бібліотеку, наприклад, розповідь працівника бібліотеки або педагога і показ книг на полицях і вітринах добре доповнити тактильним контактом із книгою: кожна дитина одержує книгу, роздивляється обкладинку, перегортає сторінки, дивиться картинки.

Варто пам'ятати, якщо гра проводиться з малюками, які мають різницю у віці більше одного року, педагог має подбати про забезпечення найменшій дитині ситуації успіху (одна із закономірностей виховання дошкільників — «Особистість ефективно розвивається в ситуації успіху», тобто дитині важливо відчувати, що вона на правильному шляху, а це у свою чергу потребує неабияких зусиль з боку дорослого: схвалення дій, підтримка у процесі діяльності).

Як зауважує Г. Смольникова, в іграх з пазлами доцільно періодично обом партнерам (старшому і молодшому) підказувати, який пазл варто вибрати. Різниця у використанні цього методу полягає в тому, що за один раз старшій дитині пропонується одна підказка, а молодшій – дві чи три. До того ж у такому разі має діяти не пряме звертання («Візьми і поклади ось цю частинку»), а натяк у вигляді сумніву дорослого («Можливо, підійдуть ось ці картинки пазлів?»).

Доцільним методом роботи у використанні дидактичних ігор в освіті дітей є взаємонавчання, коли старші діти, які опанували зміст і правила, вправно грають самі, навчають будьякій грі молодшого дошкільника. Дорослий звертає увагу дитини, що при залученні малюка до діяльності треба озвучити назву гри, ігрові матеріали, дії та правила.

Отже, важливе місце в організації освітнього процесу різновікових груп мають дидактичні ігри, які проводяться спільно з дітьми молодшими і старшими. Така організація сприяє розвитку мовлення дітей, особливо молодших, взаємодопомоги, авторитету старших вихованців в очах молодших, бажання їм наслідувати.

4. Рекомендації з планування занять у різновікових групах

Важливою умовою ефективного проведення занять різного виду в різновіковій групі є уміння педагога планувати роботу, знати, коли та в якій частині заняття він працює з тією чи іншою підгрупою дітей, визначати дидактичні завдання, програмний зміст і методи навчання

відповідно до вимог послідовності, систематичності, поступового ускладнення матеріалу тощо. Основні питання, пов'язані з особливостями планування занять з дітьми різного віку, ми вже розкрили, коли характеризували дидактичні основи і методику проведення занять. Складаючи план, вихователі повинні врахувати ці рекомендації у взаємозв'язку з наявними в методичній літературі положеннями про перспективне і календарне планування.

Складним для вихователя різновікової групи, як показують спостереження, є відображення в плані необхідного для кожного віку переліку і кількості занять протягом дня і тижня, правильне їхнє чергування. Труднощі зумовлені тим, що для дітей різного віку вони різні. Тому прагнення вихователів різновікових груп точно дотриматися вимог програми не завжди виявляється успішним. Часом виникає необхідність порушити встановлений порядок, змінити наявні вимоги, пристосувати їх до конкретних умов спільного виховання в одній групі дітей різного віку, що значно відрізняються за своїм досвідом і можливостям у засвоєнні знань і умінь.

Як же поєднати загальні вимоги до планування і проведення занять з особливостями роботи в умовах різновікової групи? Що можна і доцільно змінювати, а в чому треба точно дотримуватися програмних вимог?

При плануванні й організації занять у різновіковій групі педагогові необхідно насамперед дотримуватися переліку, змісту занять на тиждень, встановленого у програмі для дітей кожного року життя. Це означає, що щотижня з усіма віковими підгрупами треба проводити заняття з усіх аспектів змісту навчання дошкільників: ознайомлення дітей із навколишнім світом, розвиток мовлення, формування елементарних математичних уявлень, малювання, ліплення, конструювання й аплікація, фізкультурні й музичні заняття тощо.

Необхідно прагнути до реалізації й інших важливих вимог педагогіки дошкільної: про дотримання часу проведення занять (уранці або ввечері), їхньої послідовності в ранковий час (яке буде першим, яке другим), про взаємозв'язок занять за характером розумових задач і діяльності дітей тощо.

Скорочення одного заняття на тиждень, як показують спостереження, припустиме і не заважає виконанню програмного змісту навчання, через те що в умовах різновікової групи малюки отримують багато інформації завдяки спілкуванню зі старшими і розвиваються краще, ніж їхні однолітки з одновікових груп дошкільної установи (за потреби з ними можна додатково провести цільову прогулянку, дидактичну або рухливу гру, самостійні ігри).

Третім (за послідовністю) можна передбачати музичні заняття, які з підгрупою проводить один музичний керівник. У той час, коли він буде зі старшими дітьми (з 5 до 7 років), вихователь може з молодшими, дотримуючись режиму, піти на прогулянку. У цьому разі бажано, щоб на другому на тиждні музичному занятті вихователь був присутній і брав активну участь у керівництві діяльністю дітей.

Не виправдує себе планування на вечір занять з дітьми 5 – 7 років. У цьому разі у вечірній час доведеться проводити не одне, а два заняття з молодшими і старшими. Займаючись з одними, вихователь не може керувати самостійною діяльністю й іграми інших дітей у дуже важливий для цього вечірній період дня.

Не менш важливо правильно передбачити, які заняття і з ким варто проводити, як їх чергувати протягом дня і тижня. При цьому, з одного боку, необхідно прагнути до виконання загальних рекомендацій про те, що першими варто проводити заняття, що вимагають великого розумового навантаження (навчання грамоти, математики), а після них планувати заняття продуктивного (малювання, ліплення) або музично-рухового характеру, з іншого боку – враховувати вимоги, пропонувані до планування занять у мішаних групах, першими проводити загальні заняття з групою і добирати такі, котрі передбачені у програмі усіх вікових підгруп.

Зокрема, замість занять з усіма дітьми першими іноді треба планувати ранкові заняття тільки для старших. Більш молодші діти в цей час продовжуватимуть гру, розпочату після сніданку. Загальним для всієї групи в ці дні буде друге заняття. Такий порядок деяких занять доцільний у різновіковій групі: він дозволяє вихователеві найбільш

важкий і новий матеріал для старших дітей дати спочатку. Важливо це і тому, що прагнення першими передбачати загальні заняття неминуче призводить до добору найбільш простих, доступних і малятам змісту й форм організації навчання і діяльності. Старші ж діти, як правило, змушені повторювати знайоме (що і призводить до невиконання програми і більш слабкої підготовки до школи випускників різновікових груп порівняно з їхніми однолітками однакових за віком старших групах дошкільного закладу).

Варто враховувати й те, що в умовах такого складного вікового складу дітей підгрупи для занять не завжди можуть бути постійними.

Крім різновікових (від 2–3 до 7 років), у практиці широко поширені групи, у яких виховуються діти лише двох-трьох суміжних віків, наприклад, в одній групі діти від 2–3 до 5 років, в іншій – від 5 до 7 років. Іноді в групах підбираються діти контрастних віків: в одній – 2–3 і 6 років, в іншій 4–5 і 7 років.

Коротко розглянемо своєрідність переліку, кількості і чергування занять протягом дня і тижня у групах, у яких виховуються діти лише двох вікових діапазонів. Так, у молодшо-середній групі навчання на заняттях обов'язково треба планувати за двома віковими підгрупами: молодша (від 2 до 4 років) і середня (від 4 до 5 років), причому в роботі з молодшими дітьми варто враховувати розглянуту вище своєрідність вимог до занять із дітьми в першій і другій молодших групах.

Як зазначалося, більшість занять проводиться з одного розділу програми, але з різним програмним змістом для дітей шостого і сьомого року життя. У той же час у зв'язку із збагаченням досвіду дітей, розвитком у них умінь займатися самостійно іноді доцільні заняття, на яких навчання відбувається за різними розділами програми. Наприклад, старші конструюють, а з дітьми сьомого року життя проводиться заняття з математики і розвитку мовлення або навчання грамоти.

У разі об'єднання в одній групі контрастних підгруп (молодшої-старшої) при плануванні і проведенні занять варто виходити з раніше розглянутих положень і за можливості краще

дотримуватися загальних вимог програми для дітей відповідного року життя й особливостей спільного виховання дітей різного віку.

Як зазначає Т. Поніманська, планування роботи у різновіковій групі базується на таких самих принципах, що й в одновіковій. Але в таких умовах вихователь має раціонально поєднати спільні ігри, спостереження, працю дітей різного віку. Особливої уваги заслуговує організація форм навчання дітей різновікового колективу. Як зауважує науковець, організація педагогічного процесу повинна спрямовуватись як на загальні завдання виховання, так і на дитину, її потреби, інтереси, можливості та рівень розвитку.

Не варто обтяжувати педагогічних працівників ЗДО різними формами роботи, спрямованими на підвищення професійної компетентності. Н. Дятленко наголошує на можливості використання в освітньому процесі різновікових груп мережевої співпраці, коли об'єднуються два чи більше малокомплектних ЗДО або дошкільний заклад і початкова школа і складають спільний план роботи. Фахівець підтримує позитивний ефект такого підходу, оскільки продуктивність його полягає в можливості взаємного обміну досвідом та навчання одне одного.

У ЗДО озвученого типу сам директор досить часто виконує роль вихователя, це сприяє зрученню його можливостей щодо організації і проведення додаткової роботи з педагогічним колективом. Свої розпорядження щодо поліпшення освітнього процесу директор може сміливо й успішно апробувати на власному досвіді роботи з вихованцями.

Календарне планування повинне містити основні форми роботи з дітьми різного віку, до того ж, як рекомендує педагог, у ньому мають відображатися основні аспекти діяльності кожного фахівця, причетного до освітнього процесу різновікового колективу, особливо це стосується вихователя і його помічника. Автор пропонує таблицю, в якій відображаються основні аспекти діяльності персоналу різновікової групи.

Час	Діяльність	Молодші діти		Старші діти	
		Діяльність дітей	Відповідальний	Діяльність дітей	Відповідальний

7.30-8.30	<i>Ранкова зустріч дітей</i>	Індивідуальна робота, ігри, конструювання	Помічник вихователя	Індивідуальна робота, ігри, конструювання, добирання карток до занять	Вихователь
8.30-9.00	<i>Підготовка до сніданку, сніданок</i>		Вихователь		Помічник вихователя
9.00-9.15	<i>Ранкове коло</i>	За бажанням	Помічник вихователя	Активне включення	Вихователь
9.15-10.00	<i>Спільне заняття</i>		Вихователь		Вихователь

Реалізувати принцип поєднання колективної фронтальної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дітей можливо за рахунок тематичного планування, запропонованого Н. Гавриш. Тематичний план дозволяє побудувати освітній процес у ЗДО за принципом групування матеріалу навколо однієї теми, передбачає активність вихованців у його систематизації, спрямований на розвиток здібностей малят, уміння активно і самостійно пізнавати довкілля. Тематичне планування охоплює всі аспекти програми, узгоджується з усіма заняттями і діяльністю дітей у процесі життєдіяльності дитини протягом дня. Тема кожного дня є складовою однієї великої теми. У різновіковій групі створюється відповідне середовище розвитку, яке сприяє «зануренню» дітей протягом дня, тижня. Опанування кожної теми супроводжується розвагою, святом, конкурсом, виставкою тощо. У підготовці цих заходів можуть брати участь батьки.

Отже, вагомим чинником, що визначає успішність подальшої роботи вихователя різновікової групи та всього педагогічного колективу ЗДО, є план роботи. Директору дошкільної установи варто ретельно продумувати річний план, вихователям – календарний, який має бути чітко узгоджений із річним. В

організації освітнього процесу має прослідковуватися тісна взаємодія всіх учасників освітнього процесу ЗДО: злагодженість дій керівника, вихователів, методиста, музичного керівника, помічників вихователя, медичного персоналу, співпраця з батьками вихованців.